

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Головня О.М., к.е.н.

Вінницький державний аграрний університет

Розглядаються актуальні проблеми комплексного розвитку сільських територій. Акцентується увага на питаннях соціального стану територій. Перспективи вирішення ситуації вбачаються в розробці стратегій розвитку названих територій.

Комплексний соціально-економічний розвиток сільських територій – основа прогресивного розвитку АПК, ефективного вирішення соціальних проблем та поступового переходу до сталого економічного зростання сільських територій. В центрі уваги знаходяться проблемні сільські території, які характеризуються найвищим загостренням соціально-економічних проблем. До цієї категорії іноді потрапляють території з достатньо високим економічним потенціалом, які внаслідок конкурентоспроможності основних галузей спеціалізації опинилися у стані глибокої кризи, про що свідчить високий рівень безробіття, низька інвестиційна активність суб'єктів господарювання та цілий ряд проблем соціального характеру.

Опрацювання проблематики розвитку сільських територій ведуться рядом вчених: В.Вітвицьким, І.Гнибіденко, Т.Заяць, В.Куценко, М.Фашевським та ін. Проте питання комплексного розвитку сільських територій розглядаються недостатньо.

Ситуація в соціальній сфері села залишається складною. Найгострішими проблемами на селі є безробіття, бідність та трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл. Обезлюднення сільських територій призводить до негативного ефекту не лише для сільськогосподарської галузі, а й для національної економіки та суспільного розвитку взагалі. Тому невідкладною проблемою слід вважати збереження людності сіл шляхом розширення сфери зайнятості, забезпечення нормальної життєдіяльності сільської поселенської мережі та умов відтворення сільського населення.

Економічне зростання аграрної сфери забезпечують три види капіталу – людський, фізичний, природний. Так склалося, що в Україні фінансування людського капіталу відбувалося за залишковим принципом. Це призвело до суттєвого викривлення продуктивних сил та виробничих відносин у національній економіці.

Сьогодні ця проблема відчувається дуже гостро, тому логічно постає питання зайнятості і раціонального використання наявного трудового потенціалу, зокрема аграрного сектора, в якому працює понад 20% зайнятого населення. Нині в більшості регіонів України бракує економічно активного населення. Понад 27,6% промислових та майже 40% сільськогосподарських

підприємств відчувають нестачу кваліфікованих робочих кадрів. Охочих заповнити вакансії небагато, адже частка працівників, яким у червні 2007 року нараховували заробітну плату нижчу, ніж прожитковий мінімум для працездатних осіб на селі сягає майже 50%.

Складна ситуація на селі та в аграрному секторі національної економіки викликана насамперед: безсистемністю та некомплексністю розв'язання завдань аграрної реформи в Україні, поряд з реформуванням відносин на землю та майно, запровадженням нових організаційно-правових форм господарювання не створено відповідних фінансово-економічних механізмів; ігноруванням проблем розвитку сільських територій в процесі аграрних трансформацій, відсутністю зваженої державної політики розвитку села та механізмів її реалізації; відсутністю послідовної державної політики щодо підтримки паритету цін, що зумовлює постійну нестачу фінансових ресурсів та обмежує діяльність і розвиток сільськогосподарських товаровиробників; високим монопольним тиском постачальників матеріально-технічних ресурсів на сільськогосподарських товаровиробників та відсутністю адекватного антимонопольного захисту; повільним формуванням фінансових і кредитних відносин та утворення установ і організацій для обслуговування аграрного сектору та сільського населення.

Аграрний сектор національної економіки не виведений з кризової ситуації. Низька ефективність сільськогосподарського виробництва не забезпечує навіть його простого відтворення. Споживання основних продуктів харчування на одну особу менше ніж раціональні науково-обґрунтовані норми, зокрема молока – на 40%, м'яса – на 52%, яєць – на 24%, плодів і винограду – на 62% [1].

Для Вінниччини, як регіону аграрного, де чисельність сільського населення переважає над міським, основною проблемою на обласному ринку праці залишається поступове зростання сільського безробіття. Чому так відбувається, загальновідомо. Це відсутність у ряді населених пунктів сільгоспформувань і підприємств, сезонний характер роботи, низький заробіток, слабке економічне становище господарства.

Тому, в основу вирішення проблем українського села повинні бути поставлені соціально-економічні проблеми сільських територій. Як засвідчує аналіз стану соціально-культурного розвитку на селі, його можна охарактеризувати не лише недостатнім, а і таким, який зазнав останнім часом значного впливу негативних факторів. Кризовий стан економіки сільського господарства, низький рівень інвестиційної діяльності, відсутність належного фінансування зумовили зниження потенціалу соціальної сфери села.

Соціально-економічний розвиток сільських територій залежить і від ефективності функціонування соціальної інфраструктури, яка пов'язана з раціональним розміщенням об'єктів, що надає можливість користуватися всіма видами послуг, особливо які виникають періодично. Особливістю соціальної інфраструктури є те, що частина її об'єктів в розміщена в містах, селищах міського типу, промислових центрах, які обслуговують одночасно, як міське, так і сільське населення. Виходячи з цього, існує проблема ускладненого

доступу. Тому дуже велику роль у поліпшенні обслуговування сільських жителів відіграє розвиток транспортних зв'язків і шляхів. Проте й досі багато населених пунктів не зв'язані автобусними сполученнями навіть з районними центрами. Розвиток соціальної інфраструктури впливає і є визначальним у підвищенні життєвого рівня сільського населення.

Зокрема, різко зменшилося введення в дію житлових будинків у сільській місцевості, про що свідчить таблиця 1. У 2007 році, приміром, їх було введено лише 73% до рівня 1990 року. Тенденція зниження житлового будівництва в сільській місцевості має місце в усіх регіонах. В окремих із них темпи зниження значно перевищують середньореспубліканські. Ще вищі темпи падіння характерні для введення в дію закладів освіти. Кількість введених в експлуатацію учнівських місць за останні 17 років зменшилась у 10, лікарень – у 15, амбулаторно-поліклінічних закладів – у 25 разів.

Таблиця 1

Введення в експлуатацію загальної площі житла в сільській місцевості [2]

Показник	Роки					
	1990	1995	2000	2005	2006	2007
Введення в експлуатацію загальної площі, тис. кв. м.	3423	2207	1229	1728	1919	2507
Кількість збудованих квартир, тис.	46	24	11	13	13	17
На 1000 осіб населення						
Введення в експлуатацію загальної площі, кв. м.	202	133	77	113	128	169
Кількість збудованих квартир, тис.	2,8	1,5	0,7	0,8	0,9	1,1

Внаслідок ринкових трансформацій сільськогосподарські підприємства звільнилися від специфічних, покладених на них раніше функцій щодо будівництва і утримання об'єктів соціальної інфраструктури, будівельних бригад та окремих виробничих підрозділів, які на замовлення населення виконували різні роботи: встановлення огорож, доставку будівельних матеріалів, палива, забезпечення жителів села газом, ремонт і будівництво житлових будинків, надання послуг щодо ведення особистих селянських господарств. Такі послуги – це потенційні робочі місця для селян, які нині є нерегламентованою зайнятістю не маючи офіційного місця зайнятості у сфері послуг, частина осіб належить до зайнятих в особистих селянських господарствах, тим самим завищуючи зайнятість в аграрному секторі.

Передача об'єктів соціально-культурного призначення з балансу сільськогосподарських підприємств на утримання їх за рахунок місцевих бюджетів позитивно не позначилося на рівні обслуговування сільських мешканців. Адже місцеві органи влади не мають коштів на утримання цих об'єктів. Щоб зберегти соціальну інфраструктуру села доцільно залучати кошти як бюджетні, так і кошти тих підприємств, які знаходяться на даних територіях. Це допомагатиме подальшому нарощуванню матеріально-технічної бази сільських закладів соціально-культурного призначення, зростанню творчого

потенціалу працівників, стимулюванню і підтримці програм, направлених на розвиток соціальної сфери на селі.

Характерними рисами функціонування соціального комплексу села адміністративних районів Вінниччини є стрімке обмеження доступності послуг, низька їх якість, тимчасове закриття або ліквідація інфраструктурних об'єктів, зменшення кількості закладів охорони здоров'я, освіти, культури, торгівлі. Значна кількість об'єктів соціальної інфраструктури не експлуатуються або перебуває в аварійному стані та потребує капітального ремонту. Не в повному обсязі використовуються торговельні площі навіть діючих магазинів, частина їх здається в оренду іншим підприємствам.

Велика заслуга у вирішенні проблем сільських територій належить Інституту Сільського Розвитку (ІСР). Метою діяльності ІСР є сприяння розробці ефективної державної політики, стратегій та програм, спрямованих на розв'язання соціально-економічних проблем сільської місцевості в Україні. Цей Інститут єдина в Україні аналітична структура, діяльність якої спрямована на комплексний розвиток сільської місцевості через: сприяння розвитку малого та середнього підприємництва на селі; сприяння розвитку аграрного сектору економіки та агроринків; сприяння розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості та створення умов для самореалізації сільського населення; інформування громадськості стосовно різноманітних аспектів сільського розвитку. Систематично експерти ІСР проводять семінари та тренінги для представників сільської місцевості у різних куточках України. Організують експертні обговорювання, „круглі столи”, прес-конференції з актуальних аспектів сільського розвитку.

Таким чином, реорганізація і модернізація сільських територій, оновлення сільського укладу має здійснюватися цілеспрямовано і послідовно в наступних напрямках:

- завершення аграрної реформи, в результаті якої селяни мають стати реальними власниками майна і землі, розпоряджатися ними на власний розсуд і отримувати від їх використання доходи;
- держава має створити господарюючим суб'єктам правові умови для прибуткової сільськогосподарської діяльності, яка має супроводжуватися підвищенням рівня життя людей у сільській місцевості, розвитком сільських територій;
- державна політика має бути спрямована на соціальний розвиток сільської місцевості та її інфраструктури.

Тому комплексний розвиток сільських територій необхідно проводити за такими напрямами:

- забезпечення комплексного, багатофункціонального розвитку сільських територій;
- забезпечення надійного функціонування соціальної інфраструктури села в нових економічних умовах;
- забезпечення істотного підвищення рівня доходів та поліпшення соціального захисту сільського населення;

- створення умов для розширення сфери зайнятості на селі на основі ефективного використання потенціалу сільських територій;
- наближення та вирівнювання умов життєдіяльності міського та сільського населення, формування мережі підприємств, установ та організацій, які надаватимуть необхідні послуги сільському населенню;
- стимулювання закріплення на селі спеціалістів сільського господарства, освіти, культури, охорони здоров'я, житлово-комунального та побутового обслуговування;
- заохочення молоді до роботи і проживання в сільських населених пунктах.

Забезпечення комплексного соціально-економічного розвитку територій має ґрунтуватися на успішних інституціональних перетвореннях. На сьогодні недержавний сектор економіки не спроможний вирішити соціальні проблеми сільських територій. Необхідним є консолідація у цьому напрямку зусиль територіальних органів управління місцевого самоврядування, господарюючих суб'єктів. Важливо ефективними методами подіяти на поведінку державного та недержавного секторів для вирішення питань комплексного розвитку сільських територій на основі сприяння самозайнятості населення, стимулювання створення нових робочих місць в аграрній сфері [3, с. 78].

Тому комплексний розвиток сільських територій вимагає докорінних змін у виробничій та невиробничій спеціалізації, нових форм організації продуктивних сил території, своєрідного режиму інвестування. На рівні Вінницької області необхідно вести розробку концепцій і стратегій розвитку кожного адміністративного району. Які відрізняються структурою господарства, ресурсним потенціалом, умовами праці.

Література:

1. Концепція Комплексної програми підтримки розвитку українського села на 2006-2010 роки: <http://www.ukragroconsult.com/content/view/>
  2. Інвестиції та будівельна діяльність: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ2007>
- Заєць Т.А. Актуальні проблеми комплексного соціально-економічного розвитку територій України // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. „Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України”. К.: ВЛГ Обрії. – 2004. – С. 78-79.